

Neuvostokommunismien olemus ymmärretty

■ MATTI NORRI

Jörg Baberowski: *Verbrannte Erde, Stalins Herrschaft der Gewalt*. Verlag C. H. Beck 2012.

Kirjoitin vuonna 1996 teoksessa *Summa Legis*, että lakiin perustuvan järjestyksen edellytys on vapaus. Vapaus ei ole juridiikan osa, vaan sen edellytys, niin kuin vesi on uimisen edellytys. Totalitaarisen järjestelmän edellytys on pakkovalta, jota ilman sitä ei voi rakentaa eikä ylläpitää.

Jörg Baberowskin teoksen tarkoitus on esittää neuvostokommunismien selitys. Hän selostaa ja analysoi, millaiseksi elämä Neuvostoliitossa muodostettiin. Paljon hänen esityksestään tietenkin perustuu aiemmin tiedettyyn, mutta monet lähteet ovat Moskovan arkistojen avauduttua nyt ensi kertaa käytettävissä. Esipuheessa hän toteaa yhdeksän vuotta aiemmin samasta aiheesta julkaisemansa kirjan virheelliseksi.

Teos kuvaa Josef Stalinin hallintotapaa, sen edellytyksiä, kehitystä ja toimeenpanoa. Hän selostaa asiaa monella sektorilla: talous, koulutus, maatalouden kollektivisointi, ihmisten asuttaminen kommuuneihin, upseeriston tuhoaminen jne. Otan tässä esille teoksen tärkeimmän näkökulman.

Baberowski toteaa, että modernissa maailmassa toimitaan sääntöjen mukaisesti. Vallitsee oikeusvaltion järjestys, viranomaiset takaavat sen ja se pannaan toimeen osallistuvan menettelyn kautta. Yksilö sovittautuu elämään yhteiskunnassa, valtiollisten instituuti-

oiden pakottamatta. Hän ja muut tietävät, mikä on sallittua ja mikä kiellettyä. Hän ei ole vain noudatettavan järjestyksen orja, vaan myös sen herra. Moderni ihminen voi vetäytyä paikkaan, joka on valvonnan ulkopuolella. Moderni valtio tekee osallistumisen mahdolliseksi, luo sääntöjä, jotka jokainen on valmis hyväksymään, se alistaa kansalaiset järjestykseen, jonka he kokevat oman tahtonsa ilmaukseksi. Neuvostokommunismien ymmärtämisen ongelma on, että sitä on katsottu näillä modernin maailman silmillä.

Tapahtuneen taustana oli Venäjällä 1800-luvun lopulta tapahtunut muutto kylistä kaupunkeihin. Muuttajat eivät kotiutuneet kaupunkeihin eikä heistä ei tullut osa yhteiskuntaa. He muodostivat maaseudun kulttuurin saaria kaupungissa. Ei ollut kouluja, sairaaloita, poliisia eikä lääkäreitä.

Toisen taustan muodosti sota, ensin 1. maailmansota ja sitten sisällissota, yhteensä seitsemän vuoden sotatila. Kaupungit olivat autioituneet. Maailma oli sijoiltaan.

Stalin aloitti neuvostokommunismien hallintojärjestyksen rakentamisen omalle pohjalleen:

Stalin odotti avustajiltaan, että he alituisivat hänelle ehdottomasti, olisivat lojaaleja itsensä uhraamiseen saakka. Joka ei ollut uskollinen, rikkoi salaliittoisten miesten kunniakoodeksia, sellaisena kuin Stalin sen kotimaastaan Georgiasta tunki. Ystävyydellä ja henkilökohtaisella lojaliteetilla oli hänelle toinen kaiku kuin ”eurooppalaisille” bolševikeille. Hänen käsityksensä ystävyydestä oli muodostunut sodan ja väkivallan epävarmassa maailmassa, jossa oli viisauden merkki epäillä ihmisiä, joita ei tuntenut ja joita ei pystynyt kontrolloimaan.

Neuvostoliittoa eivät hallinneet byrokraatit ja virastot vaan henkilöt ja heidän verkostonsa. He suo-

rittivat tehtävät ja saivat niistä etuoikeuksia. Koneistoissa ei hallinnut lakien henki, vaan henkilökohtaisen uskollisuuden järjestys, joka velvoitti isännän ja hänen miehensä ehdottomaan lojaliteettiin. Lenin, Lunatšarskij ja Sverdlov huolehtivat, että heidän lähimmät ystävänsä ja sukulaiset saivat asemia ja etuoikeuksia hallinnossa ja puolueessa. Ennen kaikkea provinssissa, jossa paikalliset kommunistit sukulaisten ja ystävien lisäksi saattoivat luottaa vain harvoihin, tämä hallitustapa oli yksinomainen. Imperiumin aasialaisessa periferiassa, Kaukasuksella ja Keski-Aasiassa, olivat klaanit ja mahtavat perheet vallanneet puolueen. Kaikkialla hallitsi ”suhteitten” järjestelmä, nepotismi ja lahjat. 1930-luvun Neuvostoliittoa hallitsivat isännät ja heidän klienttinsä. Kaikkien ylle nousi tyranni, joka tuki valtansa provinssivasallien lojaliteettiin.

Stalinin valta muistutti mafian mallia. Tuo malli perustuu fyysisen paineen jatkuvalle synnyttämiselle. Mutta se perustui myös avustajien mentaaliseen suuntautumiseen. Avustajat olivat kasvaneet väkivallan piirissä, samoin kuin diktaattori, ja he pitivät sitä poliittisen toiminnan jokapäiväisenä resurssina.

Stalinin diktatuurissa voitiin jokainen julistaa viholliseksi ja vangita. Se jätti epäselväksi, kuka kuului omiin ja kuka toisiin. Stalinismi synnytti pelkoa ja kauhua, tuhosi luottamuksen ja muokkasi ihmiset tottelemaan mekaanisesti. Käsikirjoittaja Valeri Frid muisteli: ”Olimme kaikki kuin kaniineita, jotka hyväksyimme käärmeen oikeuden nielaista meidät.” Vihollisia eivät olleet yksilöt, vaan ihmisluokat: sivistyneistö, kauppiaat, kulakit, papit jne. Kirjailija Mihail Prišvin kir-

joitti päiväkirjaansa: ”Ihmiset ovat kokonaan lopettaneet luottamasta toisiinsa.” Filosofin Hannah Arendt kirjoitti yhteiskunnan atomisoinnista, ihmisten voimattomuudesta ja yksinäistymisestä totalitäärisissä diktatuureissa. Stalinin valta perustui poikkeustilan luomiseen. Luotiin tilanne, jossa tulevaisuus oli epävarma ja ennakoimaton.

Aleksander Serebrowski esitti vuonna 1929 uuden ihmisen jalostamisen ja bolševikkihallinnon välisen yhteyden. Kysymykseen, miten ”ihmisen yhteiskunnan valikointi on organisoitava”, voidaan ”epäilemättä vastata vain sosialismissa”, ”perheen lopullisen hävittämisen jälkeen, kun on siirrytty sosialistiseen kasvatukseen ja erotettu rakkaus siirtämisestä”.

Stalinia tai Nikolai Ježovia eivät ohjanneet marxismi ja sen lupaukset, kun he antoivat määräyksiä ihmisten vangitsemisesta, kiduttamisesta ja tappamisesta. Stalin ja monet hänen avustajansa pitivät verisen terrorin käyttöä välttämättömänä, yhteiskuntaan kohdistettuna kirurgisena toimenpiteenä. He pitivät väkivaltaa itsestään selvänä vallan varmistamisen välineenä. Stalin kertoi Churchillille, että ”maanviljelijöitten tuhoaminen oli hänen elämänsä vaikein tehtävä. Se oli pelottavaa. Neljä vuotta se kesti. Se oli täysin välttämätöntä”. Maanviljelijöitä tuhottiin Stalinin oman lausuman mukaan kymmenen miljoonaa.

”Miksi väkivalta noudatti satumaperiaatetta, tuhosi niin ystäviä kuin vihollisia ja lopuksi myös suuren murhaamisen toimeenpanijat? Ja ennen kaikkea: miksi joukoterrori ei lakannut sodan välittömästi uhatessa?” kysyy Baberowski. Wolfgang Sofsky kirjoittaa:

Absoluuttinen valta perustuu itselleen, se ei ole väline tarkoituksen toteuttamiseksi, se on itsetarkoitus. Valta, jonka on legitimoitava itsensä, on heikko valta [---] Terrori ei vaadi oikeutusta. Sen perusta on kauhu, jota se itse jatkuvasti synnyttää. [---] Absoluuttinen valta ei noudata seuraamukseen pyrkivän toiminnan mallia. Se on päämäärätöntä, negatiivista käytäntöä, ei poiesista. Siksi ideologia ei ole vain tarpeeton, vaan haitallinen. Se kytkee vallan tiettyihin päämääriin ja siirtää sen pelkän välineen alempaan asemaan. Mutta terrori, joka antaisi päämäärien ja tarkoitusten ohjata itseään, olisi ennakoitavissa. Se ei olisi enää terroria.

Tappamisen oli määrä olla tarkoituksellisen umpimähkäistä. ”Yleisen puhdistuksen poliittisessa ajatuksessa on jotain suurenmoista ja uljasta, sillä se aiheuttaa ikuisen epäluottamuksen”, kirjoitti Nikolai Buharin. Terrorijärjestykselle on ominaista, että tapetaan syyllisten ja vastustajien lisäksi syyttömiä ja omia. Vain niin, on synnyttävissä kauhu, joka pitää tämän järjestyksen toimivana. Pelko ei riitä, sitä voi väistää, kauhua ei voi. (*Summa Ius*, 2011.)

Baberowski toteaa, että hallintojärjestys ei tietenkään voinut tulla toimeen ilman apulaisia ja täytäntöönpanijoita. Siksi vihollisten identifiointi ja tuhoaminen ei voinut jäädä vain hallituksen toimeksi. Siitä oli tultava kaikkien sydämenasia. Sillä vasta silloin syöpyisi vallankumous alamaisten tietoisuuteen. Buharin vaati: ”Meistä kaikista täytyy nyt tulla Tšekan agentteja.” Kommunistien oli oltava ilmiantajia, jotka suorittavat kunniatehtävää. Bolševikit kokiivat olevansa eristettyjä ja vihollisten ympäröimiä, aina rotkon partaalla, joka antoi hyväksyttävyyden vainoamisvimmalle ja vakoilumanielle. Sisällissodan avaamassa väkivallan tilassa ihmiset kohtasivat toisensa vain väkivallan ehdoin. Il-

man sisällissodan väkivaltakokemuksia ei olisi ollut stalinismia.

Stalinin kotimaassa oli verikostoperinne. Niinpä hän luonnollisesti esti sen kohdistumasta itseensä surmaamalla tai tekemällä taistelukyvyttömäksi vastustajan omaiset. Georgi Dimitrov merkitsi päiväkirjaansa Stalinin sanat:

Me tuhoamme kaikki nämä viholliset, olkoonpa vanha bolševikki, tuhoamme täysin hänen omaisensa, hänen perheensä. Jokainen, joka teoillaan tai ajatuksillaan hyökkää sosialistisen valtion yhtenäisyyttä vastaan tuhoataan säälimättä. Tuhotaan kaikki viholliset, heidät itsensä, heidän sukulaisensa loppuun saakka!

Barberowskin mukaan ”Stalin ei koskaan ilmaissut julkisesti mitä hän tosiasiallisesti ajatteli. Stalinistisen väkivallan ymmärtämiseksi tuo tieto on myös tarpeeton. Sillä Stalinin toimet noudattivat mallia, joka aikalaisille samoin kuin myöhemmille oli selvästi havaittavissa. [---] Stalin oli väkivaltaihminen, joka kohotti murhaamisen hurjaan potenssiin, sillä jokainen hirmutyö synnytti pakon jatkaa”.

Asiasta on ollut ”sisäpiirin tietoa”

Trotski kertoi terrorin tarkoituksen ruotissaan tsaariperheen teloituksen syitä. Oli välttämätöntä ravistella ”omia rivejä” ja osoittaa niille, ettei paluuta vanhaan ollut. Edessä oli vain joko täydellinen voitto tai täydellinen tappio. Kollektiivinen rikos yhdistää. Trotski kirjoitti myös, että oli välttämätöntä säilyttää ja saada koko väestö pelon valtaan. Punainen terrori merkitsi, että vallanpitäjillä oli oikeus rangaista ilman, että kukaan oli syyllistynyt rikokseen. Tavallinen ihminen joutui elämään jatkuvan kafkamaisen pelon vallassa ja tunsi itsensä täysin oikeudettomaksi

joutuessaan tekemisiin vallanpitäjien kanssa. Juuri siinä piili terrorin syvempi merkitys.

Baberowski selittää terrorin Stalinin psykopaattisella perusrakenteella, joka vapautti tuhoavat voimat ja antoi muille psykopaateille ja sadisteille vallan kääntää sisäinen tahtonsa toiminnaksi.

Baberowskin psykopaattiseksi kuvaama suhtautuminen voi olla koko väestön toimintatapa. Itämaisten yhteisöjen elämään osallistunut professori Jussi Aro sanoi, ettei hän voinut käsittää näiden välipitämätöntä suhtautumista elämään, toisten ja omaan. Stalin oli kasvanut yhteisössä, jossa meillä psykopaattiseksi kutsuttu käyttäytyminen oli normaalia.

Tämän toteaa Baberowskikin:

Stalinin kotimaassa Georgiassa ystävyydellä ja kunnialla oli toinen kaiku kuin imperiumin venäläisessä keskuksessa. Ryöstöjoukkojen johtajat olivat hänen idolejaan [---] koska heissä ruumiillistui täysikasvuinen mies. Miehet olivat sotureita, jotka liittoutuivat toisten sotureiden kanssa vihollisia vastaan ja alistuivat johtajalleen ehdottomasti. Heidän itsetuntonsa riippui kunniaista, joka ratkaisi miehen aseman. Kunnian miesten yhteisössä rangaistiin petos halveksunnalla tai kuolemalla. Joka petti odotukset, menetti kunniansa, lakkasi olemasta mies. [---] On yritettävä nähdä maailma Stalinin silmin, ja silloin tulee normaaliksi se, mitä itse emme olisi koskaan voineet olettaa.

Normaaliksi merkityksessä ”niinhän kaikki tekevät”. Mutta sanan toisessa merkityksessä, ”kunnollinen, asianmukainen, terve”, se on epänormaalia ja sairasta.

Kirjoittaja on varatuomari.